

חומש רס"י משולב

פרשת בראשית, בראשית א – ו (ח), קמ"ז פסוקים

פרק א

(א) בְּרֵאשִׁית בְּרָא אֱלֹהִים אֶת הַשָּׁמַיִם וְאֶת הָאָרֶץ:

בראשית. אמר רבי יצחק, לא היה צריך להתחיל את התורה אלא מהחודש הזה לכם (שמות יב ז), שהיא מורה ראשונה שנשטפו בה ישראל, ומה טעם פתח בבראשית, משום (תהלים קיא ו) כח מעשיו הגיד לעמו לתת להם נחלת גוים, שאם יאמרו אומות העולם לישראל לטעים אתם, שכבשתם ארצות שבעה גוים, הם אומרים להם – כל הארץ של הקדוש ברוך הוא היא, הוא בראה ונתנה לאשר ישר בעיניו, בראונו נתנה להם ובראונו נטלה מהם ונתנה לנו.

בראשית ברא. אין המקרא הזה אומר אלא דרשני, כמו שדרשוהו רבותינו ז"ל בשביל התורה שנקראת (משלי ח כב) ראשית דרכו, ובשביל ישראל שנקראו (ירמיה ג ג) ראשית תבואתו.

ואם באת לפרש כפשוטו, כך פרשהו, בראשית בריאת שמים וארץ, והארץ היתה תהו ובהו וחושך, ויאמר אלהים יהי אור. ולא בא המקרא להורות סדר הבריאה לומר שאלו קדמו, שאם בא להורות כך, היה לו לכתוב בראשונה ברא את השמים וגו', שאין לך ראשית במקרא שאינו דבוק לתיבה של אחריו, כמו (ירמיה כו א) בראשית ממלכות יהויקים, (לקמן י י) ראשית ממלכתו, (דברים יח ז) ראשית דגן, אף כאן אתה אומר בראשית ברא אלהים וגו', כמו בראשית בראו. ודומה לו (הושע א ז) תחילת דבר ה' בהושע, כלומר תחילת דבורו של הקדוש ברוך הוא בהושע, ויאמר ה' אל הושע וגו'.

ואם תאמר להורות בא שאלו תחילה נבראו, ופירושו בראשית הכל ברא אלו, ויש לך מקראות שמקצרים לשונם וממעטים תיבה אחת, כמו (איוב ג י) כי לא סגר דלתי בטני, ולא פירש מי הסוגר, וכמו (ישעיה ח ז) ישא את חיל דמשק, ולא פירש מי ישאנו, וכמו (עמוס ו יז) אם יחרוש בבקרים, ולא פירש אם יחרוש אדם בבקרים, וכמו (ישעיה מו י) מגיד מראשית אחרית, ולא פירש מגיד מראשית דבר אחרית דבר. אם כן תמה על עצמך, שהרי המים קדמו, שהרי כתיב ורוח אלהים מרחפת על פני המים, ועדיין לא גילה המקרא בריית המים מתי היתה, הא למדת שקדמו המים לארץ. ועוד שהשמים מאש ומים נבראו, על כרחך לא לימד המקרא סדר המוקדמים והמאוחרים כלום.

ברא אלהים. ולא אמר ברא ה', שבתחילה עלה במחשבה לבראתו במידת הדין, ראה שאין העולם מתקיים, הקדים מידת רחמים ושתפה למידת הדין, היינו דכתיב (להלן ז ד) ביום עשות ה' אלהים ארץ ושמים:

(ב) וְהָאָרֶץ תִּהְיֶה תִּהְיֶה וְבָהוּ - תהו לשון תמה ושממון שאדם תוהא ומשתומם על בהו שבה. תהו. אישטורדיש"ן בלע"ז [מבוכה]. בהו. לשון רכות וזלו, וְהָשָׁךְ עַל־פְּנֵי תְהוֹם - על פני המים שעל הארץ, וְרוּחַ אֱלֹהִים מְרַחֶפֶת עַל־פְּנֵי הַמַּיִם. כסא הכבוד עומד באויר ומרחף על פני המים ברוח פיו של הקדוש ברוך הוא ובמאמרו, כיונה המרחפת על הקו, אקוביט"ר בלע"ז [לכסות]:

(ג) וַיֹּאמֶר אֱלֹהִים יְהי אוֹר וַיְהי אוֹר:

(ד) וַיֵּרָא אֱלֹהִים אֶת־הָאֹר כִּי־טוֹב וַיְבָרֶךְ אֱלֹהִים בֵּין הָאֹר וּבֵין הַחֹשֶׁךְ. אף בזה אנו צריכים לדברי אגדה, ראהו שאינו כדאי להשתמש בו כשעים והבדילו ללדיקים לעתיד לבוא. ולפי פשוטו כך פרשהו, ראהו כי טוב ואין נאה לו ולחושך שהיו משתמשים בערבוביא, וקבע לזה תחומו ביום ולזה תחומו בלילה:

(ה) וַיִּקְרָא אֱלֹהִים לְאוֹר יוֹם וּלְחֹשֶׁךְ לַיְלָה וַיְהיֶערֶב וַיְהיֶבֹקֶר יוֹם אֶחָד. לפי סדר [לשון] הפרשה היה לו לכתוב יום ראשון, כמו שכתוב בשאר הימים שני, שלישי, רביעי. למה כתב אחד, לפי שהיה הקדוש ברוך הוא יחיד בעולמו, שלא נבראו המלאכים עד יום שני, כך מפורש בבראשית רבה (ג ח):

פ

(ו) וַיֹּאמֶר אֱלֹהִים יְהי רָקיעַ - יחזק הרקיע. שאף על פי שנבראו שמים ביום ראשון, עדיין לחים היו, וקראו בשני מגעת הקדוש ברוך הוא באומרו יהי רקיע, וזהו שכתוב (איוב כו יא) 'עמודי שמים ירופפו' – כל יום ראשון. ובשני (שם) 'יתמהו מגעתו', כאדם שמשחיתו ועומד מגעתו המאיים עליו, בַּתּוֹךְ הַמַּיִם - באמצע המים, שיש הפרש בין מים העליונים לרקיע כמו בין הרקיע למים שעל הארץ, הא למדת שהם תלויים במאמרו של מלך, ויהי מְבַדִּיל בֵּין מַיִם לַמַּיִם:

(ז) וַיַּעַשׂ אֱלֹהִים אֶת־הָרָקיעַ - תקנו על עמזו והיא עשייתו, כמו (דברים כא יב) ועשתה את כרניה, וַיְבָרֶךְ בֵּין הַמַּיִם אֲשֶׁר מִתַּחַת לָרָקיעַ וּבֵין הַמַּיִם אֲשֶׁר מֵעַל לָרָקיעַ וַיְהיֶרֶב:

מעל לרקיע. על הרקיע לא נאמר אלא מעל לרקיע, לפי שהן תלויים באויר. ומפני מה לא נאמר כי טוב ביום שני, לפי שלא נגמרה מלאכת המים עד יום שלישי, והרי התחיל בה בשני, ודבר שלא נגמר אינו במילואו ובטובו, ובשלישי שנגמרה מלאכת המים והתחיל מלאכה אחרת וגמרה, כפל בו כי טוב שני פעמים, אחד לגמר מלאכת השני ואחד לגמר מלאכת היום:

(ח) וַיִּקְרָא אֱלֹהִים לָרָקיעַ שָׁמַיִם - שָׁא מים, שָׁם מים, אֵשׁ מים, שְׁעָרָן זה בזה ועשה מהם שמים, וַיְהיֶערֶב וַיְהיֶבֹקֶר יוֹם שֵׁנִי: פ

(ט) וַיֹּאמֶר אֱלֹהִים יְקוּוּ הַמַּיִם מִתַּחַת הַשָּׁמַיִם אֶל־מָקוֹם אֶחָד וַתִּרְאֶה הַיִּבְשָׁה, יקוו המים. ושהיו שטוחין על פני כל הארץ והקווס באוקינוס, הוא הים הגדול שצכל הימים, וַיְהיֶרֶב:

(י) וַיִּקְרָא אֱלֹהִים לַיִּבְשָׁה אֶרֶץ וּלְמִקְוֵה הַמַּיִם קָרָא יַמִּים - והלא ים אחד הוא, אלא אינו דומה טעם דג העולה [מן הים] דעכו לטעם דג העולה [מן הים] דאספמיא (ספרד), וַיֵּרָא אֱלֹהִים בִּרְטוֹב:

(יא) וַיֹּאמֶר אֱלֹהִים תִּרְשָׁא הָאָרֶץ דָּשָׁא עֵשֶׂב - לא דשא לשון עשב ולא עשב לשון דשא, ולא היה לשון המקרא לומר תעשיב הארץ, שמיני דשאים מחולקין, כל אחד לעצמו נקרא עשב פלוני, ואין לשון לְמַדְבָּר לומר דשא פלוני, שלשון דשא הוא לבישת הארץ כשהיא מתמלאת בדשאים.

נִפְשׁ הַחַיָּה - שֵׁשׁ בַּהּ חַיּוֹת, הַרְמֵשֶׁת אֲשֶׁר שָׂרְצוּ הַמַּיִם לְמִינֵיהֶם וְאֵת בָּלָּ
עוֹף כָּנָף לְמִינֵהוּ וַיֵּרָא אֱלֹהִים בְּרִטּוֹב:

(בב) וַיִּבְרָךְ אֹתָם אֱלֹהִים - לפי שמחסרים אותן ולדין מהם ואוכלין אותם,
הוארכו לבדכיה. ואף החיות הושרכו לבדכיה, אלא מפני הנחש שעמיד לקללה,
לכך לא ברכו, שלא יהא הוא בכלל, לאמר פָּרוּ - לשון פרי, כלומר עשו
פירות, וּרְבוּ - אם לא אמר אלא פרו, היה אחד מוליד אחד ולא יותר, ובא
זכרו שאלה מוליד הרבה, ומלאו את המים בַּיָּמִים וְהָעוֹף יִרְבּוּ בָאָרֶץ:

(בג) וַיְהִיעֶרְבּ וַיְהִיבָקֶר יוֹם שְׁלִישִׁי: פ

(בד) וַיֹּאמֶר אֱלֹהִים תּוֹצֵא הָאָרֶץ - הוא שפירשתי (לעיל פסוק יד) שהכל
נברא מיום ראשון ולא הושרכו אלא להוציאם, נִפְשׁ חַיָּה - שֵׁשׁ בַּהּ חַיּוֹת
לְמִינֵהוּ, בְּהֵמָה וְרֶמֶשׂ - הם שרצים שהם נמוכים ורומשים על הארץ, נראים
כאלו נערכים, שאין הולוכן ניכר. כל לשון רמש ושרץ בלשוננו קומונצ"ר
בלע"ז (וכוחסים), וְחִית־הָאָרֶץ לְמִינֵהוּ וַיְהִיבָקֶר:

(כה) וַיַּעַשׂ אֱלֹהִים אֶת־חַיֵּי הָאָרֶץ לְמִינֵהוּ וְאֶת־הַבְּהֵמָה לְמִינֵהוּ וְאֵת כָּל־
רֶמֶשׂ הָאֲדָמָה לְמִינֵהוּ, וַיַּעַשׂ. תִּקְנֶה בְּכִינֹם בְּחִינֹן וּבְקוּמָתוֹ, וַיֵּרָא אֱלֹהִים
בְּרִטּוֹב:

(כו) וַיֹּאמֶר אֱלֹהִים נַעֲשֶׂה אָדָם,

נַעֲשֶׂה אָדָם. עונותו של הקדוש ברוך הוא למדנו מכאן, לפי שהאדם בדמות
המלאכים ויתקנאו בו, לפיכך נמלך בהם. וכשהוא דן את המלכים הוא נמלך
בפמליא שלו, שכן מאינו באחאב שאמר לו מיכה (מלכים א' כב יט) ראיני
את ה' יושב על כסאו וכל כבא השמים עומד עליו מימינו ומשמאלו, וכי יש
ימין ושמאל לפניו, אלא אלו מימינים ליכות ואלו משמאלין לחובה. וכן
(דניאל ד יד) בגזרת עירין פתגמא ובמאמר קדישין שאלתא, אף כאן בפמליא
שלו נמלך ונטל רשות, אמר להם יש בעליונים כדמותי, אם אין בחתוננים
כדמותי, הרי יש קנאה במעשה בראשית.

נַעֲשֶׂה אָדָם. אף על פי שלא סייעו בוצירתו ויש מקום למינים לרדות, לא
נמנע הכתוב מללמד דרך ארץ ומידת ענוה שיהא הגדול נמלך ונטל רשות
מן הקטן. ואם כתב 'נַעֲשֶׂה אָדָם' לא למדנו שיהא מדבר עם בית דינו אלא
עם עצמו. ותשובת המינים כתב בלדו, (פסוק הבא) ויברא אלהים את האדם,
ולא כתב ויבראו.

בְּצַלְמֵנוּ - בדפוס שלנו, בְּדִמוּתֵנוּ - להבין ולהשכיל, וַיֵּרְדוּ בְּדַגַּת הַיָּם
וּבְעוֹף הַשָּׁמַיִם וּבַבְּהֵמָה וּבְכָל־הָאָרֶץ וּבְכָל־הָרֶמֶשׂ עַל־הָאָרֶץ: וירדו
בדגת הים. יש בלשון זה לשון ירדו ולשון ירידה, זכה - רודה בחיות
ובבהמות, לא זכה - נעשה ירוד לפנייהם והחיה מושלת בו:

(כו) וַיִּבְרָא אֱלֹהִים אֶת־הָאָדָם בְּצַלְמוֹ - בדפוס העשוי לו, שהכל נברא
במאמר והוא נברא בידיים, שנאמר (תהלים קלט ה) ותשת עלי כפכה, נעשה
בחוחם כמטבע העשויה על ידי רושם שקורין קו"ץ בלע"ז ומטבעו, וכן הוא
אומר (איוב לח יד) תהפך כחומר חותם, בְּצִלְם אֱלֹהִים בָּרָא אֹתוֹ -
פירש לך שאותו כלל המתוקן לו כלל דיוקן יולדו הוא, זָכָר וּנְקֵבָה בָּרָא
אֹתָם. ולהלן הוא אומר (ב כא) ויקח אחת מכלעותיו וגו', מדרש אגדה -
שבראו שני פרצופין בבריאה ראשונה ואחר כך חלקו. ופשוטו של מקרא, כאן
הודיע שגבראו שניהם בשיש, ולא פירש לך כיצד ברייתו, ופירש לך במקום
אחר:

(כז) וַיִּבְרָךְ אֹתָם אֱלֹהִים וַיֹּאמֶר לָהֶם אֱלֹהִים פָּרוּ וּרְבוּ וּמְלֵאוּ אֶת־
הָאָרֶץ וּבְרִשָׁה - חסר וי"ו, ללמד שזהו כובש את הנקבה שלא תהא

תשאר הארץ. תתמלא ותתכסה לבוש עשבים. בלשון לעז נקרא דשא
אירבידי"ץ (ומכלול העשבים) כולן בערבוביא, וכל שורש לעזמו נקרא עשב.

מִזְרִיעַ זֶרַע - שיגדל בו זרעו לזרוע ממנו במקום אחר, עֵץ פָּרִי - שיהא
טעם העץ כטעם הפרי. והוא לא עשתה כן, אלא (פסוק הבא) ותוצא הארץ
עץ עושה פרי, ולא העץ פרי, לפיכך כשנתקלל אדם על עוונתו, נפקדה גם
היא על עוונתה ונתקללה, עֵשָׂה פָּרִי לְמִינוֹ אֲשֶׁר זֶרַעוֹ בּוֹ - הן גרעיני כל
פרי, שמהן האילן קומה כשנטעין אותו, עַל־הָאָרֶץ וַיְהִיבָקֶר:

(יב) וְתוֹצֵא הָאָרֶץ דְּשָׁא עֵשֶׂב מִזְרִיעַ זֶרַע לְמִינֵהוּ - אף על פי שלא
נאמר למינהו בלשון בְּצוּיָהּ, שמו שנטעו האילנות על כך, ונאמר קל
וחומר בעצמו, כמפורש באגדה בשחיתות חולין (חולין דף ס.) וְעֵץ עֹשֶׂה פָּרִי
אֲשֶׁר זֶרַעוֹ בּוֹ לְמִינֵהוּ וַיֵּרָא אֱלֹהִים בְּרִטּוֹב:

(יג) וַיְהִיעֶרְבּ וַיְהִיבָקֶר יוֹם שְׁלִישִׁי: פ

(יד) וַיֹּאמֶר אֱלֹהִים יְהִי מְאֹרֶת בְּרָקִיעַ הַשָּׁמַיִם - מיום ראשון נבראו,
ובדביעי ליום עליהם להתלות ברחיקה, וכן כל תולדות שמים וארץ נבראו
מיום ראשון, וכל אחד ואחד נקבע ביום שנגזר עליו, הוא שכתוב (לעיל פסוק
א) את השמים, לרבות תולדותיהם, ואת הארץ, לרבות תולדותיה.

יהי מארת. חסר וי"ו כתיב, על שהוא יום מארה ליפול אסכרה בתינוקות,
הוא שגנינו 'ברביעי היו מתענים על אסכרה שלא תיפול בתינוקות'.

לְהַבְדִּיל בֵּין הַיָּם וּבֵין הָאֲדָמָה - משנגזר האור הראשון, אכל בשבעת ימי
בראשית שמן האור והחושך הראשונים יחד בין ביום ובין בלילה, וַיְהִי
לְאֵת - כשהמאורות לוקין סימן רע הוא לעולם, שנאמר (ירמיה י ד)
מאורות השמים אל תחתו, בעשותכם רצון הקדוש ברוך הוא אין אתם לריכין
לדאג מן הפורענות, וּלְמוֹעֲדִים - על שם העתיד, שעתידים ישראל
להטוות על המועדות והם נמנים למולד הלכנה, וּלְיָמִים - שמוש החמה
חזי יום ושמוש הלכנה חזיו, הרי יום שלם, וְשָׁנִים. לכוף שלש מאות שישים
וחמישה ימים יגמרו מהלכתם בשנים עשר מזלות המשרתים אותם והיא שנה.
(וחוזרים ומתחילים פעם שניה לסבב בגלגל כמהלכן הראשון):

(טו) וַיְהִי לְמְאֹרֶת - עוד זאת ישמשו שיאירו לעולם בְּרָקִיעַ הַשָּׁמַיִם
לְהָאִיר עַל־הָאָרֶץ וַיְהִיבָקֶר:

(טז) וַיַּעַשׂ אֱלֹהִים אֶת־שְׁנֵי הַמְּאֹרֶת הַגְּדֹלִים אֶת־הַמְּאֹר הַגָּדֹל
לְמַשְׁלַת הַיּוֹם וְאֶת־הַמְּאֹר הַקָּטָן לְמַשְׁלַת הַלַּיְלָה, הַמְּאֹרֶת הַגָּדֹל
שֵׁשׁ נִבְרָא, ונתמטעה הלכנה על שקטריגה ואמרה אי אפשר לשני מלכים
שיתממשו בכתר אחד, וְאֵת הַבּוֹכְבִּים. על ידי שמיטע את הלכנה, הרבה
כבאיה להפסיד דעתה:

(יז) וַיִּתֵּן אֹתָם אֱלֹהִים בְּרָקִיעַ הַשָּׁמַיִם לְהָאִיר עַל־הָאָרֶץ: (יח) וּלְמַשֵּׁל בַּיּוֹם
וּבַלַּיְלָה וּלְהַבְדִּיל בֵּין הָאֲדָמָה וּבֵין הָאֲרֶץ וַיֵּרָא אֱלֹהִים בְּרִטּוֹב: (יט) וַיְהִי
עֶרֶב וַיְהִיבָקֶר יוֹם רְבִיעִי: פ

(כ) וַיֹּאמֶר אֱלֹהִים יִשְׂרָצוּ הַמַּיִם שָׂרָץ - כל דבר חי שאינו גבוה מן הארץ
קרוי שרץ, בעוף כגון זכובים, בשקצים כגון נמלים וחפושין ותולעים,
ובדביקות כגון חולד ועכבר וחומט וכיוצא בהם, וכל הדגים, נִפְשׁ חַיָּה - שֵׁשׁ
בה חיות, וְעוֹף יְעוֹפֵף עַל־הָאָרֶץ עַל־פְּנֵי רִקְיעַ הַשָּׁמַיִם: **

(כא) וַיִּבְרָא אֱלֹהִים אֶת־הַתַּנִּינִם הַגְּדֹלִים - דגים גדולים שבים. ובדבי
אגדה הוא לויתן וכן זוגו שבראש זכר ונקבה, והרג את הנקבה ומלחה
לדאיקים לעתיד לבא, שאם יפרו וירדו לא יתקיים העולם בפניהם, וְאֵת כָּל־

אדם, וְכַל-עֶשֶׂב הַשָּׂדֶה טָרֵם יִצְמַח - עדיין לא נמנה, ובשלישי שכתוב ותואל הארץ, על פתח הקרקע עמדו עד יום שישי, כִּי לֹא הַמָּטִיר יָקוּק אֱלֹהִים עַל-הָאָרֶץ וְאָדָם אֵין לְעֹבֵד אֶת-הָאָדָמָה:

כי לא המטיר. ומה טעם לא המטיר, לפי שאדם אין לעבוד את האדמה ואין מכיר בטובתם של גשמים, וכשנא אדם וידע שהם נזקק לעולם התפלל עליהם ויורדו, ונמחו האילנות והדשאים.

ה' אלהים. ה' הוא שמו, אלהים שהוא שופט ושלטן על כל, וכן פירוש זה בכל מקום לפי פשוטו, ה' שהוא אלהים:

(ו) וְאָדָם יַעֲלֶה מִן-הָאָרֶץ וְהִשְׁקָה אֶת-בְּלִפְנֵי-הָאָדָמָה: ואלו יעלה. לענין בריאתו של אדם, העלה את התהום והשקה העננים לשדות העפר ונברא אדם, פָּנָל זה שנותן מים ואחר כך לש את העיסה, אף כאן והשקה ואחר כך ויירא:

(ז) וַיִּצְרֹךְ יָקוּק אֱלֹהִים אֶת-הָאָדָם, וַיִּצְרֹךְ. שתי יצירות, יצירה לעולם הזה ויצירה לתחיית המתים, אבל בבהמה שאינה עומדת לדיון לא נכתב ביצירה שני יצירות, עֶפֶר מִן-הָאָדָמָה - כבר עפרו מכל האדמה מארבע רוחות, שכל מקום שימות שם תהא קולטתו לקבורה. דבר אחר נטל עפרו ממקום שנאמר בו (שמות כ כא) מוצח אדמה תעשה לי, אמר הלוואי תהיה לו כפרה ויוכל לעמוד, וַיִּפֹּחַ בָּאָפִי נְשֵׁמַת חַיִּים - עשאו מן התחתונים ומן העליונים, גוף מן התחתונים ונשמה מן העליונים, לפי שביום ראשון נבראו שמים וארץ. בשני ברא רקיע לעליונים, בשלישי תראה היבשה לתחתונים. ברביעי ברא מאורות לעליונים. בחמישי ישראו המים לתחתונים, הוצק השישי לבראות בו בעליונים ובתחתונים, ואם לאו יש קנאה במעשה בראשית, שהיו אלו רבים על אלו בבריאת יום אחד, וַיְהִי הָאָדָם לְנֶפֶשׁ חַיָּה. אף בהמה וחיה נקראו נפש חיה, אך זו של אדם חיה שבכולן, שנתוסף בו דעה ודבור:

(ח) וַיִּשָּׂע יָקוּק אֱלֹהִים גִּבְעוֹן מִקֶּדֶן וַיִּשֶׂם שֵׁם אֶת-הָאָדָם אֲשֶׁר יִצָּר:

מקדם. במזרחו של עדן נטע את הגן. ואם תאמר הרי כבר כתב (לעיל א כז) ויברא אלהים את האדם וגו'. ראיתי בצרייתא של רבי אליעזר בנו של רבי יוסי הגלילי משלושים ושתים מדות שהתורה נדרשת, וזו אחת מהן - כלל שלאחריו מעשה הוא פרטו של ראשון. ויברא את האדם זהו כלל, סתם בריאתו מהיכן וסתם מעשיו, חזר ופירש ויירא ה' אלהים וגו', וינמח לו גן עדן, ויניח בו גן עדן, ויפל עליו תרדמה, השומע סבור שהוא מעשה אחר, ואינו אלא פרטו של ראשון.

וכן אצל הבהמה חזר וכתב (להלן פס' יט) ויברא ה' אלהים מן האדמה כל חית השדה, כדי לפרש ויברא אל האדם לקרות שם, וללמד על העופות שנבראו מן הרקק:

(ט) וַיִּצְמַח יָקוּק אֱלֹהִים מִן-הָאָדָמָה כָּל-עֵץ נִחְמָד לְמִרְאֵה וטוב למאכל, וינמח. לענין הגן הכתוב מדבר, וְעֵץ הַחַיִּים בְּתוֹךְ הָגֵן - באמנע, וְעֵץ הַדַּעַת טוֹב וְרָע:

(י) וַנְהַר יֵצֵא מִעֵדֶן לְהִשְׁקוֹת אֶת-הָגֵן וּמִשָּׁם יִפְּדֹר וְהָיָה לְאַרְבָּעָה רְאשִׁים:

(יא) שֵׁם הָאָדָם פִּישוֹן - הוא נילוס נהר מצרים, ועל שם שמימיו מתברכין ועולין ומשקין את הארץ נקרא פישון, כמו ופשו פרשיו. דבר אחר פישון - שהוא מגדל פשתן, שנאמר על מצרים (ישעיה יט ט) ובושו עובדי פשתים, הוא הסֶבֶב את כל-הָאָרֶץ הַחַיִּלָּה אֲשֶׁר-שָׁם הַהֵב:

(יב) וַיְהִי הָאָרֶץ הַהִיא טוֹב שָׁם הַבְּדִלָּח וַאֲבֵן הַשֶּׁהָם:

יבאנית, ועוד ללמדך שהאיש שדרכו לכבוש מנוה על פריה ורביה ולא האשה, וירדו בדגת הים ובעוף השמים ובכל-חיה הרמשת על-הָאָרֶץ:

(כט) וַיֹּאמֶר אֱלֹהִים הִנֵּה נָתַתִּי לָכֶם אֶת-בְּלִפְנֵי-יָדָע וְרָע אֲשֶׁר עַל-פְּנֵי כָל-הָאָרֶץ וְאֶת-בְּלִי הָעֵץ אֲשֶׁר-בּוֹ פְּרִיעֵץ וְרָע לָכֶם, יְהִיָּה לְאֹכְלָהָ:

(ל) וְכָל-חַיַּת הָאָרֶץ וְכָל-עוֹף הַשָּׁמַיִם וְכָל-רֶמֶשׂ עַל-הָאָרֶץ אֲשֶׁר בּוֹ נֶפֶשׁ חַיָּה אֶת-בְּלִי יָרֵק עֶשֶׂב לְאֹכְלָהָ וַיְהִי-כֵן:

(כט - ל) לֹכֵס יְהִיָּה לֹכְלָה וְכָל חַיַּת הָאָרֶץ. השוה להם הכתוב בהמות וחיות למאכל, ולא הרשה לאדם ולאשתו להמית בריה ולאכול בשר, אך כל ירק עשב יאכלו יחד כולם. וכשנא בני נח התיר להם בשר, שנאמר (להלן ט ג) כל רמש אשר הוא חי וגו' לָכֶם יְהִיָּה לְאֹכְלָה בְּיָרֵק עֶשֶׂב נָתַתִּי לָכֶם אֹת (כל), כירק עשב שהתירי לאדם הראשון, נתתי לכם את כל:

(לא) וַיֵּרָא אֱלֹהִים אֶת-בְּלִי-אֲשֶׁר עָשָׂה וַהֲנִיחָ טוֹב מֵאֲד וַיְהִי-עֶרְבָר וַיְהִי-בֹקֶר יוֹם הַשִּׁשִּׁי. הוסיף ה' בשש בגמר מעשה בראשית, לומר שהתנה עממה על מנת שיקבלו עליהם ישראל חמשה חומשי תורה. דבר אחר, יום הששי - כולם תלויים ועומדים עד יום הששי, הוא שש בסיון המוכן למתן תורה: פ

פרק ב

(א) וַיְבָרֶךְ הַשָּׁמַיִם וְהָאָרֶץ וְכָל-צִבְיָאָם:

(ב) וַיְבָרֶךְ אֱלֹהִים בְּיֹם הַשְּׁבִיעִי מְלֹאכְתּוֹ אֲשֶׁר עָשָׂה וַיִּשְׁבַּת בְּיֹם הַשְּׁבִיעִי מִכָּל-מְלֹאכְתּוֹ אֲשֶׁר עָשָׂה:

ויכל אלהים ביום השביעי. רבי שמעון אומר, בשר ודם שאינו יודע עתיו ורגעיו כריך להוסיף מחול על הקודש, הקדוש ברוך הוא שידע עתיו ורגעיו נכנס בו כחוט השערה ונראה כאילו כלה בו ביום. דבר אחר, מה היה העולם חסר, מנוחה, זאת שבת זאת מנוחה, כלתה ונגמרה המלאכה:

(ג) וַיְבָרֶךְ אֱלֹהִים אֶת-יוֹם הַשְּׁבִיעִי וַיְקַדֵּשׁ אֹתוֹ - ויברך, ויקדש. ברכו במו, שכל ימות השבת היה יורד להם עומר לגלגלת ובששי לחם משנה, וקדשו במו, שלא ירד בו מן כלל, והמקרא כתוב על שם העתיד, כִּי בּוֹ שְׁבַת מְכֻלָּ מְלֹאכְתּוֹ אֲשֶׁר-בְּרָא אֱלֹהִים לַעֲשׂוֹת. המלאכה שהיתה ראויה לעשות בשבת כפל ועשאה בששי, כמו שפורש בצרפתית רבה (יא ט): פ

*

שני

(ד) אֵלֶּה - האמורים למעלה, תולדות השמים והָאָרֶץ בְּהִבְרָאָם בְּיֹם עֲשׂוֹת יָקוּק אֱלֹהִים אֶרֶץ וְשָׁמַיִם:

תולדות השמים והארץ בהבראם ביום עשות ה'. לימדך שכולם נבראו ביום ראשון. דבר אחר בהבראם, בה' בראם, שנאמר (ישעיה כו ד) ביה ה' זור עולמים, בשני אותיות הללו של השם יר שני עולמים, ולימדך כאן שהעולם הזה נברא בה' (רמז כמו שה'א פתוחה למטה, כך העולם פתוח לשמים בתשובה. ועולם הבא נברא ביו"ד לומר שצדיקים שבאותו זמן מועטים כמו י' שהיא קטנה באותיות), רמז שירדו הרשעים למטה לראות שחת כה"א זאת שסתומה מכל דברים ופתוחה למטה לרדת דרך שם:

(ה) וְכָל שְׂיֵחַ הַשָּׂדֶה טָרֵם יְהִיָּה בָּאָרֶץ - כל 'טרם' שנמקרא לשון עד לא הוא, ואינו לשון קודם, ואינו נפעל לומר הטרים כאשר יאמר הקדים, וזה מוכיח, ועוד אחר (שמות ט ל) כי טרם תיראון, עדיין לא תיראון. ואף זה תפרש עדיין לא היה בארץ כשנמרה בריאת העולם בששי קודם שנברא

(כד) **עַל־בֶּן יַעֲזֹב־אִישׁ אֶת־אִבּוֹ וְאֶת־אִמּוֹ וְדָבַק בְּאִשְׁתּוֹ** – רוח הקודש אומרת כן, לאסור על בני נח את העריות, והיו לבשר אחד. הולך נוזר על ידי שניהם, ושם נעשה בשרם אחד:

(כה) **וַיְהִי שְׁנֵי־הֶם עֲרוּמִּים הָאָדָם וְאִשְׁתּוֹ וְלֹא יִתְבָּשְׁשׁוּ**. שלא היו יודעים דרך נגיעות להבחין בין טוב לרע, ואף על פי שנקמה בו דעה לקרות שמות, לא נפוץ בו יצר הרע עד אכלו מן העץ ונכנס בו יצר הרע וידע מה בין טוב לרע:

פרק 2

(א) **וַהֲנַחֲשׁ הָיָה עֲרוֹם מִכָּל חַיַּת הַשָּׂדֶה אֲשֶׁר עָשָׂה יְקֹק אֱלֹהִים**, והנחש היה ערום. מה ענין זה לכלן, היה לו לסמוך (להלן פס' כח) ויעש לאדם ולאשתו כחנות עור וילבישם. אלא לימדך מאיזו עילה קפץ הנחש עליהם, ראה אותם ערומים ועוסקים בתשמיש לעין כל ונחלזה לה. **ערום** מכל. לפי ערמתו וגדולתו היתה מפלתו, ערום מכל, ארוך מכל, ויאמר אל האשה **אף כי אמר אלהים לא תאכלו מכל עץ הגן**. שמה אמר לכם לא תאכלו מכל וגו'. ואף על פי שראה אותם אוכלים משאר פירות, הרבה עליה דברים כדי שתשיבו ויבוא לדבר בלתי העץ:

(ב) **וַתֹּאמֶר הָאִשָּׁה אֶל־הַנָּחַשׁ מִפְּרִי עֵץ־הַגֶּן נֹאכָל:**

(ג) **וּמִפְּרִי הָעֵץ אֲשֶׁר בְּתוֹךְ־הַגֶּן אִמָּר אֱלֹהִים לֹא תֹאכְלוּ מִמֶּנּוּ וְלֹא תִגְעֻזוּ בּוֹ פֶּדֶת־מָתוֹן:** ולא תגעו בו. הוסיפה על האווי, לפיכך בזה לידו גרעו, הוא שנאמר (משלי ל ו) אל תוסף על דבריו:

(ד) **וַיֹּאמֶר הַנָּחַשׁ אֶל־הָאִשָּׁה לֹא־מוֹת תָּמוּתוּן**. דחפה עד שנגעה בו, אמר לה כשם שאין מיתה בנגיעה כך אין מיתה באכילה:

(ה) **כִּי יֵדַע אֱלֹהִים כִּי בְיוֹם אֲכָלְכֶם מִמֶּנּוּ וְנִפְקְחוּ עֵינֵיכֶם** – כל אומן שונה את בני אומנתו, מן העץ אכל וברא את העולם, והייתם באלהים – יוצרי עולמות, ידעי טוב ורע:

(ו) **וַתֵּרָא הָאִשָּׁה** – ראתה דבריו של נחש והגאו לה והאמינתו, **כִּי טוֹב הָעֵץ לְמֵאֲכָל** – להיות כאלהים, **וְכִי תֹאמְרוּ־הָיָה לָעֵינִים** – כמו שאמר לה 'נפקחו עיניכם', **וְנִחְמַד הָעֵץ לְהִשְׁכִּיל** – כמו שאמר לה 'יודעי טוב ורע', **וַתִּקַּח מִפְּרִי וַתֹּאכַל וַתֵּתֶן גַּם־לְאִישָׁה עִמָּה** – שלא תמות היא ויחיה הוא, ושאל אשה אחרת. גם, לרבות כל בהמה וחיה, ויאכל:

(ז) **וַתַּפְקֹחַנָה עֵינֵי שְׁנֵיהֶם** – לענין החכמה דיבר הכתוב ולא לענין ראייה ממש, וסוף המקרא מוכיח, **וַיֵּדְעוּ כִּי עֲרֻמִּים הֵם** – אף הסומא יודע כשהוא ערום, אלא מהו וידעו כי עירומים הם, מזה אחת היתה בידם ונתערכו הימנה, ויתפרו עליה תאנה ויעשו להם חגורת:

עלה תאנה. הוא העץ שאכלו ממנו, בדבר שנתקלקלו בו נתקנו, אבל שאר העצים מנעו מליטול עליהם. ומפני מה לא נתפרסם העץ, שאין הקדוש ברוך הוא חפץ להוות בריה, שלא יכלימוהו ויאמרו זהו שלקה העולם על ידו. מדרש רבי תנחומא (וירא יד):

(ח) **וַיִּשְׁמְעוּ אֶת־קוֹל יְקֹק אֱלֹהִים מִתְּהֵלֶךְ בָּגֶן** – יש מדרשי אגדה רבים, וכבר סדרו רבותינו על מכונו בדראשית רבה (יט ו) ובשאר מדרשות, ואני לא באתי אלא לפשוטו של מקרא ולאגדה המיסבת בדברי המקרא דבר דבור על אופניו. וישמעו. מה שמעו, שמעו את קול הקדוש ברוך הוא שהיה מתהלך בגן, לרוח הים – לאותו רוח שהשמע בזה משם וזו היא מערבית,

(יג) **וְשָׁם־הִנָּהָר הַשָּׁנִי גִיחוֹן** – שהיה הולך והומה והמייטו גדולה מאל, כמו (שמות כא כח) כי יגח, שמנגח והולך והומה, הוא הסובב את בל'ארץ ביש:

(יד) **וְשָׁם הִנָּהָר הַשְּׁלִישִׁי תִּדְקָל** – שמימי חזון וקלון, הוא ההלף קדמת אשור – למזמרה של אשור. כוש ואשור. עדיין לא היו, וכתב המקרא על שם העתיד, והנהר הרביעי הוא פרס. החשוב על כולם, הנזכר על שם ארץ ישראל. פרס. שמימי פרין ורבינ ומבין את האדם:*

(טו) **וַיִּקַּח יְקֹק אֱלֹהִים אֶת־הָאָדָם** – לקחו בדברים נאים ופתחו ליכנס, וינחחו בגג'עדר לעבדה ולשמרה:

(טז) **וַיֵּצֵא יְקֹק אֱלֹהִים אֶת־הָאָדָם מִגֶּן־עֵדֶן אֲכָל תֹּאכַל: (יז)** ויפץ הדעת טוב ורע לא תאכל ממנו כי ביום אכלך ממנו מות תמות:

(יח) **וַיֹּאמֶר יְקֹק אֱלֹהִים לֹא־טוֹב הָיִיתָ הָאָדָם לְבָדֹד** – שלא יאמרו שתי כשויות הן, הקדוש ברוך הוא יחיד בעלונים ואין לו זוג, זה יחיד בתחתונים ואין לו זוג, אעשה'לו עזר בנגדו. זכה עזר, לא זכה כנגדו להילחם:

(יט) **וַיֵּצֵר יְקֹק אֱלֹהִים מִן־הָאָדָמָה כְּלִי־חַיִּת הַשָּׂדֶה וְאֵת כָּל־עוֹף הַשָּׁמַיִם וַיָּבֵא אֶל־הָאָדָם לְרֵאוֹת מַה־יִּקְרָאֵלְוּ, וַיֹּר וְגו'** מן האדמה. היא יצרה היא עשייה האמורה למעלה (לעיל א כה) ויעש אלהים את חית הארץ וגו', אלא בזה ופירש שהעופות מן הרקק נבראו, לפי שאמר למעלה מן המים נבראו וכו' ואמר מן הארץ נבראו. ועוד לימדך כאן, שבשעת יצירתו מיד בו ביום הביאם אל האדם לקרות להם שם. ובדברי אגדה יצרה זו לשון ירדיו וכבש, כמו (דברים כ יט) כי תזרזר אל עיר, שבשן תחת ידו של אדם, וכל אשור ויקרא'לו האדם נפש חיה הוא שמו. סרסרו ופרסרו, כל נפש חיה אשר יקרא לו האדם שם – הוא שמו לעולם:

*

שלישי

(כ) **וַיִּקְרָא הָאָדָם שְׁמוֹת לְכָל־הַבְּהֵמָה וְלָעוֹף הַשָּׁמַיִם וְלִכָּל חַיַּת הַשָּׂדֶה וְלָאָדָם לֹא־מֵצָא עֹזֶר בְּנַגְדּוֹ: (הרש"י בפסוק הבא)**

(כא) **וַיִּפֹּל יְקֹק אֱלֹהִים** תרדמה על האדם, ולאדם לא מצא עזר ויפל ה' אלהים תרדמה. כשהביאו הביאו לפניו כל מין ומין זכר ונקבה, אמר – כולם יש בן זוג ולי אין בן זוג, מיד 'יפול',

וַיִּשָּׁן וַיִּקַּח אֶחָת מִצִּלְעֹתָיו, וַיִּשֶׁן וַיִּקַּח – שלא יראה חתיכת הבשר שממנו נבראת ותחזיק עליו. מלכעוהו. מסטרו (מצדיו), כמו (שמות כו כ) ולכלע המשכן, זהו שאמרו שני פרטפים נבראו, ויסגור – מקום החתך בשך תחתנה:*

(כב) **וַיִּבֶן יְקֹק אֱלֹהִים אֶת־הַצִּלְע אֲשֶׁר־לָקַח מִן־הָאָדָם לְאִשָּׁה, וַיִּבֶן**. כבנין, רחבה מלמטה וקצרה מלמעלה לקבל הולך, כאור של חייטים שהוא רחב מלמטה וקצר מלמעלה, שלא יכבד משאו על קירותיו. ויבן את הצלע וגו' לאשה. להיות אשה, כמו (שופטים ח כז) ויעש אותו גדעון לאפוד, להיות אפוד, ויבאה אלהים:

(כג) **וַיֹּאמֶר הָאָדָם זֹאת הַפַּעַם עָצַם מַעְצָמִי וּבִשְׁר מִבְּשָׁרִי** – מלמד שזה אדם על כל בהמה וחיה ולא נתקרה דעתו בהם עד שזה על חיה, לזאת יקרא אשה כי מאיש לקחה זאת. לשון נופל על לשון, מכאן שנברא העולם בלשון הקודש:

תלמיח לך, כשתזרענה קטניות או ירקות גינה היא תלמיח לך קוים ודרכים ושאר עשבי שדה, ועל כרחך תאכלם:

(יט) **בְּזֵאת אֶפְיֹף תֵּאָכַל לֶחֶם** - לאחר שתטרח בו הרבה, עד שיוֹבֵד אֶל הָאֲדָמָה בִּי מִמֶּנָּה לִקְחֶתָּ בִּרְעֵפָה אֶתָּה וְאֶלְעָפָה תִּשׁוּב: (יט)

(כ) **וַיִּקְרָא הָאֲדָם שֵׁם אִשְׁתּוֹ** - חזר הכתוב לענינו הראשון ויקרא האדם שמות, ולא הפסיק אלא ללמד שעל ידי קריאת שמות נזדווגה לו חוה, כמו שכתוב (לעיל ד כ) ולאדם לא מלא עזר כנגדו, לפיכך ויפל תרדמה, ועל ידי שכתב (לעיל ד כה) ויהיו שניהם ערומים, סמך לו פרשת הנחש, להודיע שמתוך שראה ערותה וראה אותם עסוקים בתשמיש נחלוה לה ובא עליהם במחשבה ובמרמה, חָגָה - נופל על לשון חיה, שמחיה את ולדותיה, כאשר תאמר (וקהלת ד כב) מה הוא לאדם, כלשון חיה, כִּי הוּא הֵיטָה אִם בְּלִיחִי:

(כא) **וַיַּעַשׂ יִקְוֹק אֱלֹהִים לְאָדָם וְלִאִשְׁתּוֹ בְּתַנּוּת עוֹר** - יס דברי אגדה אומרים חלקים כלפון היו משובחים על עורן, ויש אומרים דבר הבא מן העור, כגון אמר הארנבים שהוא כך וחס ועשה להם כתנות ממנו, ויִלְבָּשֵׁם:

פ

רביעי

(כב) **וַיֹּאמֶר יִקְוֹק אֱלֹהִים הֵן הָאָדָם הָיָה בְּאֶחָד מִמֶּנּוּ לְדַעַת טוֹב וָרָע** - הרי הוא יחיד בתחתונים כמו שאני יחיד בעליונים, ומה היא יחידותו, לדעת טוב ורע, מה שאין כן בדבמה ובחיה, וְעֵתָהּ בִּין יִשְׁלַח יָדוֹ וְלָקַח גֵּם מִעֵץ הַחַיִּים וְאָכַל וְחִי לְעֹלָם. ומשיחיה לעולם הרי הוא קרוב להטעות הבניות אחריו ולומר אף הוא אלוה. ויש מדרשי אגדה, אבל אין מיושנין על פשוטו:

(כג) **וַיִּשְׁלַחְהוּ יִקְוֹק אֱלֹהִים מִגִּדְעוֹן לְעַבְדֵּי אֶת־הָאֲדָמָה אֲשֶׁר לָקַח מִשָּׁם:**

(כד) **וַיִּגְרַשׁ אֶת־הָאָדָם וַיִּשְׁכֹּן מִקְדָּם לְגִן־עֵדֶן** - במזרחו של גן עדן, חוץ לגן, אֶת־הַחֲבִירִים - מלאכי חבלה, וְאֶת לֵהֵט הַחֲרִב הַמַּתְהַפֵּכֶת - ולהט לאשים עליו מליכנס עוד לגן. תרגום של להט שנו, והוא כמו שלף שנגא, ובשון לע"ז למ"א ולהבן. ומדרש אגדה יס, ואני איני בא אלא לפשוטו, לְשֹׁמֵר אֶת־הַדֶּרֶךְ עַץ הַחַיִּים: ס

פרק ד

(א) **וְהָאָדָם יָדַע אֶת־חַוָּה אִשְׁתּוֹ וַתֵּהָרֵ וַתֵּלֶד אֶת־קַיִן, וְהָאָדָם יָדַע** - ומהאדם ידע. כבר קודם הענין של מעלה, קודם שחטא ונטרד מן עדן, וכן ההריון והלידה, שאם כתב ידע אדם נשמע שלאחר שנטרד היו לו בנים. קין. על שם קניתי איש, וְהָאָדָם יָדַע אֶת־קַיִן אִישׁ אֶת־יִקְוֹק. כמו עס ה', כשברא אותי ואת אישי הוא לבדו בראנו, אבל בזה שותפים אנו עימו:

(ב) **וַתִּסָּף לָלֶדֶת אֶת־אָחִיו אֶת־הָבֶל, אֶת קוֹן (פס' א), אֶת אחיו אֶת הַבֶּל. שלש 'אתים' ריבויים הם, מלמד שתאומה נולדה עס קין, ועס הבל נולדו שנים, לכך נאמר ותוסף, וַיְהִי־הָבֶל רֹעֵה צֹאן - לפי שנתקללה האדמה, פירש לו מעבדותה, וְקַיִן הָיָה עֹבֵד אֲדָמָה:**

(ג) **וַיְהִי מִקֵּץ יָמִים וַיָּבֵא קַיִן מִפְּרִי הָאֲדָמָה** - מן הגרוע, ויש אגדה שאומרת זרע פשתן היה מנחה ליקוק:

(ד) **וְהָבֶל הָבִיא גִּסְדֵּי מִבְּכֹרוֹת צֹאנוֹ וּמִחֻלְבֵּהוֹן וַיִּשַׁע יִקְוֹק אֶל־הָבֶל וְאֶל־מִנְחָתוֹ: וַיִּשַׁע. ויפן, וכן (פסוק הבא) ואל מנחתו לא שעה, לא פנה, וכן**

שלפנות ערב חמה במערב, והם סרחו בעשירות, וַיִּתְחַבֵּא הָאָדָם וְאִשְׁתּוֹ מִפְּנֵי יִקְוֹק אֱלֹהִים בְּתוֹךְ עֵץ הָגֵן:

(ט) **וַיִּקְרָא יִקְוֹק אֱלֹהִים אֶל־הָאָדָם וַיֹּאמֶר לוֹ אֵיכָה. יודע היה היכן הוא, אלא ליכנס עמו בדברים, שלא יראה נהל להשיב אם יעניסוהו פתאום. וכן בקין אמר לו (לקמן ד ט) אי הבל אחיך, וכן בבבלעס (במדבר כב ט) מי האנשים האלה עמך, ליכנס עמהם בדברים, וכן בחזקיה בשלוחי (אוייל) מרודך בלחן (ישעיה לט א):**

(י) **וַיֹּאמֶר אֶת־קִלְךָ שְׂמַעְתִּי בְּגֵן וַיֹּאמֶר בִּרְעִירִים אֲנִי וְאֶחָבָא:**

(יא) **וַיֹּאמֶר מִי הָגִיד לְךָ כִּי עִירִים אַתָּה** - מאין כך לדעת מה בוסת יס בעומד ערום, הַמִּן־הָעֵץ אֲשֶׁר צִוִּיתִיךָ לֵבִילָתִי אֲכָל־מִמֶּנּוּ אֲכָלָתָ: המן העץ. בתמיהה:

(יב) **וַיֹּאמֶר הָאָדָם הָאִשָּׁה אֲשֶׁר נָתַתָּה עִמָּדִי - כאן כפר בטובה, הוּא נִתְּנָה לִי מִדְּהָעֵץ וְאָכַל:**

(יג) **וַיֹּאמֶר יִקְוֹק אֱלֹהִים לְאִשָּׁה מִדְּהָעֵץ אֲשֶׁר נָתַתָּה לְאִשָּׁה הַנֶּחֱשׁ הַשִּׂינְאִי הַטַּעֲנִי, כמו (דה"י ד' לב טו) אל ישיא אחס חזקיהו, וְאָכַל:**

(יד) **וַיֹּאמֶר יִקְוֹק אֱלֹהִים אֶל־הַנֶּחֱשׁ כִּי עֲשִׂיתָ זֹאת - מכאן שאין מהפכים בזכותו של מסית, שאינו שאלו למה עשית זאת, היה לו להשיב 'דברי הרב ודברי התלמיד דברי מי שומעין', אָדָר אֶתָּה מִכָּל־הַבְּהֵמָה וּמִכָּל חַיַּת הַשָּׂדֶה - אם מבהמה נתקלל מחיה לא כל שכן, העמידו רבותינו מדרש זה במסכת בכורות (דף ה.) ללמד שימי עיבורו של נחש שבע שנים, עַל־גִּחְנֹךְ תֵּלֶךְ - רגלים היו לו ונקטו, וְעָפָר תֹּאכַל בְּלִימֵי חַיִּיד:**

(טו) **וַאִיכָה אִשִּׁית בִּינִי וּבִין הָאִשָּׁה וּבִין יִרְעָךְ וּבִין יִרְעָה - אֶתָּה לֹא נִתְּנוֹתָ לֹא שִׁמּוֹת אִדָם כְּשִׁיכָל הוּא תְּחִילָה וְשִׁיכָל אֶת חוה, וְלֹא בָּאת לְדַבֵּר אֶל חוה תְּחִילָה לֹא לִפִּי שֶׁהָשִׁים קָלוֹת לְהַתְּפוֹת וּיִדְעוֹת לְפָתוֹת אֶת זַעֲלִיהוֹ, לִפִּיכָךְ וְאִיכָה אִשִּׁית, הוּא יִשׁוּפֶךְ רֹאשׁ, יִשׁוּפֶךְ. יכתתו, כמו (דברים ט כא) ואת ואתה, וְתִרְגְּמוּ וְשִׁפִּית יִתִּיה, וְאֶתָּה תִּשְׁוֹפְנוּ עֲקָב. לֹא יִהְיֶה לָךְ קוֹמָה וְתִשְׁכַּנּוּ בַּעֲקֹב, וְאִף מִשֵּׁם תִּמְיִתוֹ. ולשון תשופנו כמו (ישעיה מ כד) נשף בהם, כשהנחש בא לנשך הוא נושף כמין שריקה, ולפי שהלשון נופל על הלשון כתב לשון נשיפה בשניהם: ס**

(טז) **אֶל־הָאִשָּׁה אָמַר הָרְבָּה אָרְבָּה עֲצָבוֹנֶךָ - זה אער גידול בנים, וְהִרְבִּיתָ - זה אער העיבור, בְּעֶצֶב תֵּלְדִי בָנִים - זה אער הלידה, וְאֶל־אִישֶׁךָ תִּשְׁוֹקֶתְךָ וְהוּא יִמְשִׁלְכֶךָ: ואל אישך תשוקתך. לתשמיש, ואף על פי כן אין לך מלא לחובצו בפה אלא הוא ימשול בך, הכל ממנו ולא ממך. תשוקתך. תאורת, כמו (ישעיה כט ח) ונפשו שוקקה: ס**

(יז) **וְלִאָדָם אָמַר בִּרְשָׁמְעָתָ לְקוֹל אִשְׁתּוֹ וַתֵּאָכֵל מִדְּהָעֵץ אֲשֶׁר צִוִּיתִיךָ לֵאמֹר לֹא תֹאכַל מִמֶּנּוּ אֲדָרָה הָאֲדָמָה בְּעֶבְרִית - מעלה כך דברים ארוכים, כגון זבובים ופרעושים וממלים, משל ליוצא לתרבות רעה והבניות מקללות שדים שנקט מהם, בְּעֶצְבוֹן תֹּאכֵלָה בָּל יְמֵי חַיִּיד:**

(יח) **וְקוֹץ וְדִרְדֵּר תַּצְמִיחַ לָךְ - הארץ כשתזרענה מיני זרעים תלמיח קוץ ודדר קונס ועכביות, והן נאכלים על ידי חיקו, וְאֶכָּלָתָ אֶת־עֵשֶׂב הַשָּׂדֶה. ומה קללה היא זו, והלא בזרעה נאמר לו (לעיל א כט) הגה נתתי לכם את כל עשב זרע זרע וגו'. אלא מה אמר כאן בראש הענין (בפסוק הקודם) ארוכה האדמה בעבורך בעצבון תאכלנה, ואחר העצבון וקוץ ודדר**

(שמות ה ט) ואל יעשו, אל יפנו. וכן (ויצב יד ו) שעה מעליו, פנה מעליו. וישע. ירדה אש וליחכה מנחתו:

(ה) ואלקין ואלמנחתו לא שעה ויחר לקין מאד ויפלו פניו: (ו) ויאמר יקוק אלקין למה חרה לך ולמה נפלו פניך:

(ז) הלא אס-תיטיב שאת - כתרמונו (הלא אס תוטיב עוברך ויטיבך לך) פירשו, ואם לא תיטיב לפתח חטאת רבך - לפתח קבדך חטאך שמו, ואליד תשוקתו - של חטאת, הוא יצר הרע, תמיד שוקק ומתאוה להכשילך, ואתה תמשל בו. אם תרצה תתגבר עליו:

(ח) ויאמר קין אל-הבל אחי - נכנס עימו בדברי ריב ומאה להתגולל עליו להרגו, ויש בזה מדרשי אגדה, אך זה יסובו של מקרא, ויהי בדיוותם בשדה ויקם קין אל-הבל אחי ויהרגהו:

(ט) ויאמר יקוק אלקין אי הבל אחיך - להכנס עימו בדברי נחת, אולי יסוב ויאמר אני הרגתי וחטאתי לך, ויאמר לך לא ידעתי - נעשה כגונב דעת העליונה, השמר אחי אבני. לשון תימה הוא, וכן כל ה"א הנקודה בחטף פתח:

(י) ויאמר מה עשית קול דמי אחיך צעקים אלי מן-האדמה: דמי אחיך. דמו ודם זרעיתיו. דבר אחר שעשה בו פעמים הרבה, שלא היה יודע מהיכן נפשו יוצאה:

(יא) ועתה ארור אתה מן-האדמה - יותר ממה שנתקללה היא כבר בעוונה, וגם בזו הסיפה לחטא, אשר פצתה את-פיה לקחת את-דמי אחיך מידך. והגני מוסיף לה קללה אצלך - לא תוסף תת כחה (פסוק הבא):

(יב) כי תעבד את-האדמה לאתתך תת-כחה לך גע ונד תהיה בארץ. אין לך רשות לדור במקום אחד:

(יג) ויאמר קין אל-יקוק גדול עוני מנשא. בתמימה, אחת טוען עליונים ותחתונים, ועונוי אי אפשר לטעון:

(יד) הן גרשת אתי היום מעל פני האדמה ומפניך אסתגר והייתי גע ונד בארץ והיה כל-מצאי יהרגני:

(טו) ויאמר לו יקוק לבן בל-חגך קין - זה אחד מן המקראות שקצרו דבריהם ורמזו ולא פירשו. לכן כל הורג קין, לשון גערה, כה יעשה לו, כך וכך עונשו, ולא פירש עונשו, שבעתים יקם וישם יקוק לקין אות לבלתו הפות-אתו כל-מצאו:

שבעתים יוקם. אינו רואה להגם מקין עכשיו, לסוף שבעה דורות אני נוקם נקמתי ממנו, שיעמוד למך מבני בניו ויהרגהו. וסוף המקרא שאמר שבעתים יוקם, והיא נקמת הבל מקין, הא למדנו שתחילת מקרא לשון גערה היא, שלא תהא בריה מזיקתו.

וכיוצא בו (שמואל ב' ה ח) ויאמר דוד כל מכה יבוסו ויגע בצנור' ולא פירש מה יעשה לו, אבל דיבר הכתוב ברמז כל מכה יבוסו ויגע בצנור, ויקרב אל השער ויכבשנו, ואת העורים וגו', וגם אותם יכה על אשר אמרו העור והפסח לא יצא דוד אל תוך הבית, המכה את אלו אני אעשנו ראש ושר, כאן קוצר דבריו, ובדברי הימים (א יא ו) פירש יהיה לראש ולשר.

וישם ה' לקין אות. חקק לו אות משמו במצחו. (כל מוצאי ייהרגי הבהמות והחיות, אבל בני אדם עדיין לא היו שירא מהם רק אציו ואמו, ומהם לא היה ירא שיהרגהו. אלא אמר עד עכשיו היה פחדתי על כל החיות כמו שנאמר ומוראכם וגו', ועכשיו בשביל עוון זה לא ייראו ממני החיות ויהרגוני, מיד וישם ה' לקין אות, החזיר מוראו על הכל):

(טז) ויצא קין מלפני יקוק - יצא בהכנעה כגונב דעת העליונה, וישב בארץ-נוד - בארץ שכל הגולים נדים שם, קדמת-עדן:

קדמת עדן. שם גלה אציו כשגורש מגן עדן, שנאמר (לעיל ג כד) וישכן מקדם לגן עדן, את שמירת דרך מבוא הגן, שיש ללמוד שהיה אדם שם. ומצינו רוח מזרחית קולטת בכל מקום את הרוחחים, שנאמר (דברים ד מא) אז יבדיל משה וגו' (ש'רש' ע'רים בעבר ה'ר'רן) מזרחה שמש.

דבר אחר בארץ נוד, כל מקום שהיה הולך היתה הארץ מזדעזעה תחתיו והבריות אומרות סורו מעליו, זהו שהרג את אחיו:

(יז) וידע קין את-אשתו ותהר ותלד את-חנוך ויהי בנה עיר ויקרא שם העיר בשם בנו חנוך: ויהי. קין בונה עיר ויקרא שם העיר לזכר בנו חנוך:

(יח) וילד לחנוך את-עירד ועירד ילד את-מחוץאל ומחוץאל ילד את-מתושאל ומתושאל ילד את-למך:

ועירד ילד. יש מקום שהוא אומר בזכר הוליד ויש מקום שהוא אומר ילד, שהלדה משמשת שתי לשונות, לידת האשה נייסטר"א בלע"ז וללדת, וזריעת תולדות האיש איניינדר"ר בלע"ז ולווליד, כשהוא אומר הוליד בלשון הפעיל מדבר בלידת האשה, פלוני הוליד את אשתו בן או בת, וכשהוא אומר ילד מדבר בזריעת האיש:

*

חמישי

(יט) ויקח לו למך - לא היה לו לפרש כל זה, אלא ללמדנו מסוף הענין שקיים הקדוש ברוך הוא הבטחתו שאמר שבעתים יוקם קין, עמד למך לאחר שהוליד בנים ועשה דור שביעי והרג את קין, זהו שאמר (לקמן פס' כג) כי איש הרגתי לפעמי וגו', שתי נשים - כך היה דרכו של דור המבול, אחת לפריה ורביה ואחת לתשמיש, זו שהיא לתשמיש משקה כוס של עקרון כדי שתעקר, ומקושטת ככלה ומאכילה מעדנים, וחברתה נזופה ואכלה כאלמנה, והוה שפירש איוב (איוב כד כא) רועה עקרה לא תלד ואלמנה לא ייטיב, כמו שמפורש באגדת חלק, שם האחת עדה - היא של פריה ורביה, ועל שם שמגונה עליו ומוסרת מאכלו. עדה' תרגום של סורה, וישם השנית צלה. היא של תשמיש, על שם שיושבת תמיד בצלו, דברי אגדה הם בדבראשית רבה (כג ב):

(כ) ותלד עדה את-יבל הוא ה'ה אבי ישב אהל ומקנה. הוא היה הראשון לזויעי בהמות במדברות, ויושב אהלים חודש כאן וחודש כאן בשביל מרעה אצלו, וכשכלה המרעה במקום הזה הולך ותוקע אהלו במקום אחר. ומדרש אגדה - בונה בתים לעבודה זרה, כמה דאת אמר (ויחזקאל ח ג) סמל הקנאה המקנה, וכן (פסוק הבא) אחיו תופש כנור ועוגב - לומר לעבודה זרה:

(כא) וישם אחיו ייבל הוא ה'ה אבי כל-תפש בנוד ועיגב:

(כב) ויצלה גס-הוא ילדה את-תובל קין - תובל אומנתו של קין. תובל לשון תבלין, תיבול והתקין אומנתו של קין לעשות כלי זיין לרזוחים, ל'ש' כל-

חֲרֹשׁ נִחֲשֶׁת וּבִרְגֹל – מחדד חומנות נחשת וברזל, כמו (איוב טז ט) לטוש עניו לי. חורש אינו לשון פועל (בסגול) אלא לשון פועל (בצירי), שהרי נקוד קמץ קטן. וטעמו למטה, כלומר מחדד ומנחלח כל כלי חומנות נחשת וברזל, ואֲחֻזֹת תְּיַבֵּלְקִין נַעֲמָה. היא אשור של נח:

*

ששי

(כג) וַיֹּאמֶר לְמֹד לְנִשְׂיוֹ עֲדָה וְצִלָּה שְׂמַעַן קוֹלִי נָשִׂי לְמֹד הָאֲזָנָה אִמְרָתִי כִּי אִישׁ הִרְגָתִי לְפִצְעֵי וַיִּלְד לַחֲבֶרְתִּי:

שמעון קולי. שהיו פורשות ממנו מתשמיש, לפי שהרג את קין ואת תובל קין בנו, שהיה למד סומא ותובל קין מושכו, וראה את קין ונדמה לו כחיה ואמר לאביו למשך בקשת, והרגו. וכיון שידע שהוא קין זקנו, הכה כף אל כף וספק את בנו ביניהם והרגו. והיו נשוי פורשות ממנו והוא מפיסן, שמעון קולי להשמע לי לתשמיש, וכי איש אשר הרגתו לפצעי הוא נהרג, וכי אני פצעתו מזיד שיהא הפצע קרוי על שמי, וילד אשר הרגתי לחבורתי נהרג, כלומר על ידי חבורתי, בתמיהה, והלא שוגג אני ולא מזיד, לא זה פצעי ולא זה חבורתי.

פצעי. מכת חרב או חץ, נברידור"א בלע"ז [פצע]:

(כד) **כִּי שִׁבְעֵתַיִם יָקָם־קִיָּן** – קין שהרג מזיד נתלה לו עד שבעה דורות, אני שהרגתי שוגג לא כל שכן שיהלה לי שביעיות הרבה, וְלִמָּד שִׁבְעֵתַיִם וְשִׁבְעָה:

שבעים ושבעה. לשון רבוי שביעיות אחז לו, כך דרש רבי תנחומא (אבות יא). ומדרש בראשית רבה (כג ז), לא הרג למד כלום ונשוי פורשות ממנו משקיימו פריה ורביה, לפי שגזירה גזירה לכלות זרעו של קין לאחר שבעה דורות, אמרו מה אנו יולדות לזהלה, למחר המבול בא ושופט את הכל. והוא אומר להן וכי איש הרגתי לפצעי, וכי אני הרגתי את הבן שהיה איש בקומה וילד בשנים, שיהא זרעי כלה בזאתו עוון, ומה קין שהרג נתלה לו שבעה דורות, אני שלא הרגתי, לא כל שכן שיתלו לי שביעיות הרבה. והוא קל וחומר של שטות, אם כן אין הקדוש ברוך הוא גובה את חובו ומקיים את דברו:

(כה) **וַיַּדַּע אָדָם עוֹד אֶת־אִשְׁתּוֹ** – בא לו למד אצל אדם הראשון וקבל על נשיו, אמר להן וכי עליכם לדקדק על גזירתו של מקום, אתם עשו מזאתכם והוא יעשה את שלו. אמרו לו קשור עמך תחילה, והלא פרשת מאשחך זה מאה ושלושים שנה משנקנסה מיתה על ידך, מיד וידע אדם עוד וגו'. מהו עוד, ללמד שנתוספה לו תאוה על תאוה, ותלך בן ויתקרא את שמו שתי ב' שתי אליהם זרע אחר תחת הבל כי הרגו קין:

(כו) וְלִשְׁתִּי גִם־הוּא יִלְד־בֶּן וַיִּקְרָא אֶת־שְׁמוֹ אֲנֹשׁ אִזְ הוֹחֵל לְקָרָא בְּשֵׁם יְקֹקִי: אז הוחל. לשון חולין, לקרוא את שמות האדם ואת שמות העצבים בשמו של הקדוש ברוך הוא, לעשות עבודה זרה ולקרותו אלהות: פ

פרקה

(א) **זֶה סֵפֶר תּוֹלְדֹת אָדָם** – זו היא ספירת תולדות אדם, ומדרשי אגדה יש רבים, **בְּיוֹם בְּרָא אֱלֹהִים אָדָם** – מוגיד שביום שנברא הוליה, בְּדִמּוֹת אֱלֹהִים עָשָׂה אֹתוֹ:

(ב) וְזָכַר וַיִּקְבֶּה בְּרָאָם וַיְבָרֶךְ אֹתָם וַיִּקְרָא אֶת־שֵׁמָם אָדָם בְּיוֹם הַבְּרָאָה: ס

(ג) וַיְחִי אָדָם שְׁלֹשִׁים וּמֵאֹת שָׁנָה – עד כאן פירש מן האשה, וַיִּלְד בְּדִמּוֹתוֹ בְּצִלְמוֹ וַיִּקְרָא אֶת־שְׁמוֹ שֵׁת:

(ד) וַיְהִי וַיִּמְרָאָם אַחֲרֵי הוֹלִידוֹ אֶת־שֵׁת שְׂמֵנָה מֵאֹת שָׁנָה וַיִּלְד בָּנִים וּבָנוֹת: (ה) וַיְהִי בְּלִימֵי אָדָם אֲשֶׁר־חִי תִשַׁע מֵאוֹת שָׁנָה וּשְׁלֹשִׁים שָׁנָה וַיָּמָת: ס (ו) וַיְחִירֶשֶׁת חֲמֵשׁ שָׁנִים וּמֵאֹת שָׁנָה וַיִּלְד אֶת־אֲנֹשׁ: (ז) וַיְחִירֶשֶׁת אַחֲרֵי הוֹלִידוֹ אֶת־אֲנֹשׁ שִׁבְעַת שָׁנִים וּשְׂמֵנָה מֵאוֹת שָׁנָה וַיִּלְד בָּנִים וּבָנוֹת: (ח) וַיְהִי בְּלִימֵרֶשֶׁת שָׁתַיִם עֶשְׂרֵה שָׁנָה וְתִשַׁע מֵאוֹת שָׁנָה וַיָּמָת: ס (ט) וַיְחִי אֲנֹשׁ תִּשְׁעִים שָׁנָה וַיִּלְד אֶת־קִינָן: (י) וַיְחִי אֲנֹשׁ אַחֲרֵי הוֹלִידוֹ אֶת־קִינָן חֲמֵשׁ עֶשְׂרֵה שָׁנָה וּשְׂמֵנָה מֵאוֹת שָׁנָה וַיִּלְד בָּנִים וּבָנוֹת: (יא) וַיְהִי בְּלִימֵי אֲנֹשׁ חֲמֵשׁ שָׁנִים וְתִשַׁע מֵאוֹת שָׁנָה וַיָּמָת: ס

(יב) וַיְחִי קִינָן שִׁבְעִים שָׁנָה וַיִּלְד אֶת־מֶהֱלָאֵל: (יג) וַיְחִי קִינָן אַחֲרֵי הוֹלִידוֹ אֶת־מֶהֱלָאֵל אַרְבָּעִים שָׁנָה וּשְׂמֵנָה מֵאוֹת שָׁנָה וַיִּלְד בָּנִים וּבָנוֹת: (יד) וַיְהִי בְּלִימֵי קִינָן עֶשֶׂר שָׁנִים וְתִשַׁע מֵאוֹת שָׁנָה וַיָּמָת: ס (טו) וַיְחִי מֶהֱלָאֵל חֲמֵשׁ שָׁנִים וּשְׁלֹשִׁים שָׁנָה וַיִּלְד אֶת־יֶרֶד: (טז) וַיְחִי מֶהֱלָאֵל אַחֲרֵי הוֹלִידוֹ אֶת־יֶרֶד שְׁלֹשִׁים שָׁנָה וּשְׂמֵנָה מֵאוֹת שָׁנָה וַיִּלְד בָּנִים וּבָנוֹת: (יז) וַיְהִי בְּלִימֵי מֶהֱלָאֵל חֲמֵשׁ וְתִשַׁעִים שָׁנָה וּשְׂמֵנָה מֵאוֹת שָׁנָה וַיָּמָת: ס

(יח) וַיְחִירֶרֶד שָׁתַיִם וּשְׁשִׁים שָׁנָה וּמֵאֹת שָׁנָה וַיִּלְד אֶת־חֲנוּךְ: (יט) וַיְחִירֶרֶד אַחֲרֵי הוֹלִידוֹ אֶת־חֲנוּךְ שְׂמֵנָה מֵאוֹת שָׁנָה וַיִּלְד בָּנִים וּבָנוֹת: (כ) וַיְהִי בְּלִימֵי יֶרֶד שָׁתַיִם וּשְׁשִׁים שָׁנָה וְתִשַׁע מֵאוֹת שָׁנָה וַיָּמָת: פ (כא) וַיְחִי חֲנוּךְ חֲמֵשׁ וּשְׁשִׁים שָׁנָה וַיִּלְד אֶת־מֶתוֹשֶׁלַח: (כב) וַיְחִירֶחֱלֶף חֲנוּךְ אֶת־הָאֱלֹהִים אַחֲרֵי הוֹלִידוֹ אֶת־מֶתוֹשֶׁלַח שְׁלֹשׁ מֵאוֹת שָׁנָה וַיִּלְד בָּנִים וּבָנוֹת: (כג) וַיְהִי בְּלִימֵי חֲנוּךְ חֲמֵשׁ וּשְׁשִׁים שָׁנָה וּשְׁלֹשׁ מֵאוֹת שָׁנָה:

(כד) וַיְחִירֶחֱלֶף חֲנוּךְ אֶת־הָאֱלֹהִים וַאֲיָנֹו – לדיק היה וקל דעתו לשזב להרשיע, לפיכך מיהר הקדוש ברוך הוא וסילקו והמיתו קודם זמנו, והוא ששינה הכתוב במיתתו לכתוב וַאֲיָנֹו בעולם למלכות שטותו, **כִּי־לִקַּח אֹתוֹ אֱלֹהִים**. לפני זמנו, כמו (יחזקאל כד טז) הנני לוקח ממך את מחמד עיניך: ס

*

שביעי

(כה) וַיְחִי מֶתוֹשֶׁלַח שִׁבְעַת וּשְׂמֵנִים שָׁנָה וּמֵאֹת שָׁנָה וַיִּלְד אֶת־לָמָךְ: (כו) וַיְחִי מֶתוֹשֶׁלַח אַחֲרֵי הוֹלִידוֹ אֶת־לָמָךְ שָׁתַיִם וּשְׂמוֹנִים שָׁנָה וּשְׁבַע מֵאוֹת שָׁנָה וַיִּלְד בָּנִים וּבָנוֹת: (כז) וַיְהִי בְּלִימֵי מֶתוֹשֶׁלַח תִּשַׁע וּשְׁשִׁים שָׁנָה וְתִשַׁע מֵאוֹת שָׁנָה וַיָּמָת: פ

(כח) וַיְחִירֶלָמָךְ שָׁתַיִם וּשְׂמֵנִים שָׁנָה וּמֵאֹת שָׁנָה וַיִּלְד בָּנִים וּבָנוֹת: ס

(כט) וַיִּקְרָא אֶת־שְׁמוֹ נֹחַ לֵאמֹר זֶה יִנְחָמֵנוּ מִפְּעֻשָׁנוֹ וּמִעֲצָבוֹן יְדִינוּ מִן הָאָדָמָה אֲשֶׁר אֲרָרָה יְקֹקִי: זה ינחמנו. ינח ממנו את עצבונו ידנו, עד שלא בא נח לא היה להם כלי מחישה והוא הכין להם, והיתה הארץ מוסיאה קוים ודרכים כשורעים חייטים, מקללתו של אדם הראשון, ובימי נח נחה, והוא ינחמנו, ינח ממנו. ואם לא תפרשו כן, אין טעם הלשון נופל על השם, ולמה לרד לקרות שמו מנחם:

(ל) וַיְחִירֶלָמָךְ אַחֲרֵי הוֹלִידוֹ אֶת־נֹחַ חֲמֵשׁ וְתִשַׁעִים שָׁנָה וְחֲמֵשׁ מֵאוֹת שָׁנָה וַיִּלְד בָּנִים וּבָנוֹת: (לא) וַיְהִי בְּלִימֵי לָמָךְ שִׁבְעַת וּשְׁבַעִים שָׁנָה וּשְׁבַע מֵאוֹת שָׁנָה וַיָּמָת:

(לב) וַיְהִינֶחָ בֶּן־חֲמֵשׁ מֵאוֹת שָׁנָה וַיִּלְד נֹחַ – אמר רבי יודן, מה טעם כל הדורות הולידו למאה שנה וזה לחמש מאות, אמר הקדוש ברוך הוא, אם רשעים הם – יאבדו במים, ורע ללדיק זה, ואם לדיקים הם – אטריח עליו

לִבּוֹ (לו) ועל עבדיו יתנחם, (שמות לב יד) וינחם ה' על הרעה, (שמואל א' טו יא) נחמתי כי המלכתי, כולם לשון מחשבה אחרת הם.

ויעצב אל לבו. נתאבל על אבדן מעשה ידיו, כמו (ש"ב יט ג) נעצב המלך על בנו. וזו כתבתי לתשובת המינים, גוי אחד שאל את רבי יהושע בן קרחה, אמר לו אין אתם מודים שהקב"ה רואה את העולם, אמר לו הן. אמר לו והא כתיב ויעצב אל לבו. אמר לו נולד לך בן זכר מימך, אמר לו הן. אמר לו ומה עשית, אמר לו בשעת חדותא חדותא, בשעת אבלא אבלא. אמר לו כך מעשה הקדוש ברוך הוא, אף על פי שגלוי לפניו סופו לחטוא ולאבדן לא נמנע מלבראן בשביל האדוקים העתידים לעמוד מהם:

(ז) וַיֹּאמֶר יְקֹחַ אִמָּחָה אֶת־הָאָדָם אֲשֶׁר־בְּרֵאֲתִי מֵעַל פְּנֵי הָאֲדָמָה - הוא עפר ואביו עליו מים ואמחה אותו, לכך נאמר לשון מחוי, מֵאָדָם עַד־בְּהֵמָה עַד־רֶמֶשׂ וְעַד־עוֹף הַשָּׁמַיִם, מאדם ועד בהמה. אף הם השחיתו דרכם. דבר אחר הכל נברא בשביל אדם, וכיון שהוא כלה מה לורך באלו, כִּי נַחֲמָתִי כִּי עָשִׂיתָם. חשבתי מה לעשות להם על אשר עשיתם:

(ח) וְלֹא־מָצָא הֵן בְּעֵינֵי יְקֹחַ: פ

מל"ה העריכה: ההדגשה בפסוק היא של דיבור המתחיל ברש"י. (פונט מודגש ומעט גדול יותר). * כשיש דיבור ארוך ברש"י, לעיתים הוא לא שולב בתוך הפסוק אלא נכתב בסופו, אחרי הפסוק.

לעיתים לצורך הרצף שולבו הדיבורים ברש"י כסדר הפסוק, גם כשבמקור הרש"י מופיע קודם הדיבור על סוף הפסוק ואח"כ הדיבור על תחילתו, במקרה כזה זה סומן ב- ** בסוף הפסוק. כמו"כ מטבעו של הרש"י המשולב עלולים להיות שינויים קלים בדיבור המתחיל (כגון פתיחת וגו') או במיקומו. את הכללים בהרחבה ניתן לראות במבוא לגיליון פרשת בראשית.

כל הזכויות שמורות. ©

ניתן להשיג את הגיליון (וכן גליונות קודמים) במאגר העלונים הממוחשב של 'דרשו'

מהדורת כתב רש"י - ניתן להשיג בעמדות ובאתר של קול הלשון, תחת הכותר 'חומש עם רש"י משולב'

וכן ניתן להשיג במייל - 2711526@GMAIL.COM

יש מהדורה בכתב גדול יותר - להשיג במייל הנ"ל

הארות הערות ותיקוני טעויות יתקבלו בברכה 05276-00532

לעשות תיבות הרבה, כבש את מעיינו ולא הוליד עד שהיה בן חמש מאות שנה, כדי שלא יהא יפת הגדול שבבניו ראוי לעונשין לפני המבול, דכתיב (ישעיה סה כ) כי הגער בן מאה שנה ימות, וראוי לעונש לעתיד, וכן לפני מתן תורה, אֶת־שֵׁם אֶת־הָאֱלֹהִים וְאֶת־יִפְתָּה. והלא יפת הוא הגדול, אלא בתחילה אתה דורש את שם שהוא לדיק, ונולד כשהוא מהול, ושאברהם יאל ממנו וכו':

פרקו

(א) וַיְהִי כִּי־הִחֵל הָאֱלֹהִים לָרֶבֶעַל עַל־פְּנֵי הָאֲדָמָה וּבָנוֹת יִלְדוּ לָהֶם:

(ב) וַיֵּרָאוּ בְנֵי־הָאֱלֹהִים - בני השמים והשופטים. (דבר אחר בני האלהים הם השמים ההולכים בשליחותו של מקום, אף הם היו מתערבים בהם). כל אלהים שבמקרא לשון מרות, וזה יוכיח (שמות ד טז) ואתה תהיה לו לאלהים, (שם ז א) ראה נתתיך לאלהים, אֶת־בָּנוֹת הָאֲדָמָה כִּי טָבַת הֵנָּה - אמר רבי יודן, טבת כתיב, כשהיו מטיבין אותה מקושטת לזכנם לחופה, היה גדול נכנס וזועלה תחילה, וַיִּקְחוּ לָהֶם נָשִׁים מִכָּל אֲשֶׁר בָּחָרוּ. אף בעולת בעל, אף הזכר והבהמה:

(ג) וַיֹּאמֶר יְקֹחַ לֹא־יִדְוֹן רוּחִי בָאָדָם - לא יתרעם ויריב רוחי עלי בשביל האדם, לְעֵלָם - לאורך ימים, הנה רוחי נדון בקרבי אם להשחית ואם לרחם, לא יהיה מדון זה ברוחי לעולם, כלומר לאורך ימים, בְּשָׁנָם הָיָא בְּשָׁנָה - כמו בְּשָׁנָם בסגור"ל, כלומר בשביל שגם זאת זו שהוא בשר, ואף על פי כן אינו נכנס לפני, ומה אם יהיה אף אז דבר קשה. כיוצא בו (שופטים ה ז) עד שִׁקְמָתִי דבורה, כמו שִׁקְמָתִי. וכן (שם ו יז) שִׁאֲפָה מִדְּבַר עַמִּי, כמו שִׁאֲפָה, אף בְּשָׁנָם כמו בְּשָׁנָם, וְהָיוּ יָמָיו מֵאָה וְעֶשְׂרִים שָׁנָה:

והיו ימיו מאה ועשרים שנה. עד מאה ועשרים שנה לאכריז להם אפי, ואם לא יסורו אביו עליהם מבול. ואם תאמר משנולד יפת עד המבול אינו אלא מאה שנה, אין מוקדם ומאוחר בתורה, כבר היתה הגזירה גזירה עשרים שנה קודם שהוליד נח תולדות, וכן מצינו בסדר עולם (פרק כח). יש מדרשי אגדה רבים בלא ידון, אבל זה הוא אכחז פשוטו:

(ד) הַנְּפִלִים - על שם שנפלו והפילו את העולם, ובלשון עברית לשון ענקים הוא, הָיוּ בָּאָרֶץ בְּיָמֵם הָהֵם - בימי דור אנוש ובני קין, וְגַם אֲחֵרֵי־כֵן - אף על פי שראו באבדן של דור אנוש שעלה אוקיינוס והאזף שליש העולם, לא נכנס דור המבול ללמוד מהם, אֲשֶׁר יָבֹאוּ בְנֵי הָאֱלֹהִים אֶל־בָּנוֹת הָאָדָם וַיִּלְדוּ לָהֶם - היו יולדות ענקים כמוהם, הָמָּה הַגִּבֹּרִים - למרוד במקום, אֲשֶׁר מֵעוֹלָם אֲנִשְׁי הָשָׁם. אותו שנקבו בשמות - עירד, מחויאל, מתושאל, שנקראו על שם אבדן שנמוחו והותשו. דבר אחר אנשי שממון, ששמו את העולם: פ

מפטיר (ה) וַיֵּרָא יְקֹחַ כִּי רַבָּה רַעַת הָאָדָם בָּאָרֶץ וּבְלִיצַר מַחֲשַׁבַת לְבָו רַק רַע בְּלִיָּהִים:

(ו) וַיַּעֲחֶם יְקֹחַ כִּי־עָשָׂה אֶת־הָאָדָם בָּאָרֶץ - נחמה היתה לפניו שבראו בתחומים, שאילו היה מן העליונים היה ממרידו, וַיִּתְּעַצֵּב - אלהם, אֶל־לְבוֹ:

אל לבו. של מקום, עלה במחשבתו של מקום להעצבו, זה תרגום אונקלוס. דבר אחר וינחם, נהפכה מחשבתו של מקום ממידת רחמים למידת הדין, עלה במחשבה לפניו מה לעשות באלהם שעשה בארץ, וכן כל לשון ניוחם שבמקרא לשון נמלך מה לעשות, (במדבר כג יט) וכן אדם ויתנחם, (דברים